

FETHA MISILMANAN A CEZÎRABOTAN

Prof.Dr. Mehmet AKBAŞ

Zanîngeha Gaziantep/Turkiya

Puxte

Piştî ku Péxemberé Xuda ji jiyan dest da Xelife yé yekemîn Ebu Bekir dest bi fethén Îslamî kir. Du ceşş amade kir u şand du aliya. Ji wana yek şand Bîlad a Şamé u é di jî şand Iraqé. Wexta ku çeşşén Misilmanan Şam fetih kirin bala xwe dan Cezîrabotan. Piştî Ebu Bekir ji jiyan xwe dest da Omer kuré Xetab bu xelife. Wî jî fethén Îslamî domand u gelek deru dorén mezin ji alî yé misilman ve hate fetihkirin. Xelife Omer Îyaz kuré Xenm bo fetha Cezîrabotan kir serokceşş u Îyaz bi pénc hezar nefer beréxwe da Cezîrabotan. Wé deméCezîrabotan dibin hakîmiyeta Bîzansiyan de bu. Piştî ku misilmanan fetha Şamé bi dawî kirin balaxwe dan liser én ku alîkarî ji Bîzansiyan re kirin. Xelké Cezîrabotan bi bîst hezar nefer derket li hember Misilmanan. Li Cezîrabotan gelek şerén girîng çebun. Li Cezîrabotan cî yé ku é herî péşta hatiye fetihkirin Ruha bu. Piştî Ruha yé Amed, Nisébîn, Mardin u Sérd u derdora wî hate fetihkirin. Îyaz kasî saleké li Cezîrabotan ma. Di saleké da herderé Cezîrabotan kete bin hakîmiyeta Misilmanan. Piştîfethé gelek sahabiyan hatin bajarén Cezîrabotan u li wéderé bi cîh bun. Di vé lékolîné de diroka fetha Îslamî yaCezîrabotan wé were behskirin.

Peyvên Serekî: *Cezîrabotan, Fetih, Îslam, Îyaz, Ruha.*

Îyaz kuré Xenm u Fetha Cezîré

Cezîre, Diyararamudar, Diyararebia u Diyarabekirve sé perçen e. Bajarén Diyararamudar, Ruha(Şanlıurfa), Herran, Reqqe, Samsat u Serékaniyé ye. Bajarén Diyararebia, Cizre, Hezex, Nisébîn, Dara, Musil u şengal e.⁽¹⁾ Li Diyarabekir, Amed(Diyarbakır), Mérdîn, Ferxîn (Sîlvan) u Hesenkéf he bu.⁽²⁾ Ferat u Dicle, nehrén ku sinora Cezîré teyin kiri bu, ji erdén Rumé derdiketin u he ya korfeza Besrayé diçun. Li gora gotinén Yaqut ev der bi bereket u xweşî u pîrbuna nîmetan meşhur bu. Bajar u kela u surén wî gelek bun. Li ser bajarén wi yé meşhur gelek kitêb hatibun nivisandin.⁽³⁾ Wexta MisilmananCezîrabotan fetihkirin ev der bi Qinnésrîné ve girédan.⁽⁴⁾ Di dema fethén Îslamî destpêkir împaratora Bîzansiyan Herakleios li Ruhayé rudinişt. Ruha di vé demé de bajarekî gelek giring a Cezîré bu. Mîntîqa Cezîré ji alî nîfusé de gelekî qelebelix bu împarator di wexté herban de ji xelké vé deré alîkarî dixwest.⁽⁵⁾ Ev der dibu meydanén herbé ku di navbera Sasanî u Bîzansiyan de derdiket. Di sala hîcrî a 6an de herba ku di navebera Sasanî u Bîzansiyan de derketî bu Sasaniyan serkeftîbun. Ev herba di Qurana Piroz'de derbas dibe.⁽⁶⁾ Misilmanan xwestîbun ku Bîzansiyan bi serkevin.

Îyaz kuré Xenm

Navé wî, Îyaz kuré Xenm kuré Zuheyr kuré Ebu Şeddad kuré Rebîa kuré Hîlal kuré Malîk kuré Zabbe kuré Harîs kuré Fîhr kuré Malîk e. Kunye ya wî Ebu Sa'd u Ebu Saîd e. Qebîla wî ji mala Fîhr e u ew jî çeteka Qureyş e.⁽⁷⁾

Îyaz berî silha Hudeybîyé buye Misilman.⁽⁸⁾ Îştîrake herbén piştî silha Hudeybîyé pêk hatîye kirîye. Îyaz din nav Misilmanan de bi qumandanî u bi herban meşhur buye. Di serdema xelife Ebu Bekir u Omer da navé wî hatîye bîhîstin. Teve gelekî cengan buye u din nav sahabîyan de bi vî halî hatîye naskirin.

Wexta çeyşê Misilmanan hatin Şamê Îyaz pé re hatîye vé deré u teve herba Yermuké buye. Li Cezîrabotan, li Qinnésrîné u Himsé qumandanî u walîtî kirîye. Wexta ku Ebu Ubeyde ew qumandan teyînkir, bi xelîfe Omer ra neşewîrî u Omer jî wexta ev bîhîst got ku: Yek î ku Ebu Ubeyd teyînkiriye ez tedé nadim.⁽⁹⁾ Omer, ji Îyaz re xeber şandîye ku “Ez te teyîn dikim ser wezîfa ku Ebu Ubeyde te teyîn kiriye. Piştî vé teyîné Misilmanekî ew şikat kir. Wanî digot: Ey Omer tu çawa yekî ku israfkare didî seré Misilmanan. Ew di dest xwe da çi he ye u çi tu ne ye belav dike. Ki çi bixwaze didéké. Li şuna wî te Xalîd kuré Welîd teyînkira. Lé bele Omer ew di şuna xwe da hişt u tedé ne da. Îyaz qumandaniye xwe domand.⁽¹⁰⁾ Îyaz ew wezîfa kasî di sala domand. Di sala 20an (mîladî 640) de li Himsé wefatkir. Wexta wefata xwe da şést salî bu u wé demé ne deyné kes î lé he bu u ne jî deyné wî li kesî he bu.⁽¹¹⁾ Îyaz li gora peyva Îbn Asakîr ji pêxember Muhammed (s.) du hedîs ragihandiye.⁽¹²⁾ Yek ji wan der heqê eziyetnekirîné li însanan e u yek jî der heqê neşîhetkirîna bo însanan bi dizî da ye.⁽¹³⁾

Îyaz wezîfa komkirîna xeracê jî kirî ye. Li Şamê bu ye kâtîbê Xelîfe Omer e.⁽¹⁴⁾

Der heqê Îyaz de di çavkaniyan da gelek rîwayet hen e. Çendek jî wan: Xelîfe kuré Xeyyat gotîye ku Îyaz dinavbera Misilmanan de bi fethan hatiye naskirin. Gelé Şamê wî baş nasdike. Cezîrabotan fetihkiriye.⁽¹⁵⁾ Îbn Sa'd jî dibêje ku: Îyaz însane kî salih u misamehekar bu.⁽¹⁶⁾ Îbn Asakîr jî dibêje ku: Bo fethén erdén Romé (Anadolu) î herî ewil hatiye şandin Îyaz e.⁽¹⁷⁾

Der heqê zewaca wî u zarokén wî de, di çavkaniyan da melumat kémin. Îyaz bi keça Ebu Sufyan kuré Herb ra zewîciye. Ji berk u kunya wî Ebu Said e em şên bibejin ku kurek î wî bi navé Saîd he ye.⁽¹⁸⁾

Destpêkirina Fethén Cezîrabotan

Misilmanan wexta ku Şam fetihkirin hézén Bîzansiyan xwe dan nava Anadoluyé. Li rojhilata başur wîlayetén tabîé Bîzasiyan hebun. Ji ber vé ye ku mintîqa Cezîrébotan bo Misilmanan tehlike erz dikir. Xelkén li vé deré ihtimal bu ku érişa li ser Misilmanan bikirina. Bi fethé u bi silhé Misilmanan karibuna ev tehlika ji holé rakirina. Ji ber vé ye ku fethén Cezîré wek dewama fethén Şamê bun. Brokelman divé mijaré de waha dibêje: “Wexta ku Misilmanan Şam u Babilyon bi dest xwe xistin Cezîrabotan jî ji xwe wé biketa desté Misilmanan. Askerén Bizansé li wé deré çend cihan de bi cih bubun. Xelké Aramî ji sebaba aqideyén xwe yé monofîzist di bin zordariya Bîzansiyan ortodoqsi de mabun. Ji ber vé liser mihafezekirîna împaratoriye elaqe raber nedikirin. Bi asran koçberén Erab li vé mintîqê seranser bi cih bubun u Edessa(Ruha) bu fethé hima hima amede bu bu.”⁽¹⁹⁾ Li gora fehma Misilmanan jî lazim bu ku navé Xudayé zulcelal bigêhêje Cezîrabotan u cihén di. Manéén li hember teblîxa Îsalamî divé ji holé

béte rakirin u insanen dîné Xudayé aziz nasbikirina. Li her cephé Misilmanan ji milletanre sé tişt tekliif dikirin. Ew tekliifan ev bun: Yan wé bubuna Misilman, yan wé li ser dîné xwe mabuna u wé cîzve bidana yan jî wé dinavbera wan u Misilmanan de herb çébuya.

Teyinkirina Îyaz kuré Xenm wek qumandan li Cezîrabotan

Çavkaniyên me xeber didin ku Îyaz bu ye qomanadana giştî ya Cezîrabotan. Hatiye qebulkirine ku fatihê Cezîrabotan Îyaz e.⁽²⁰⁾ Wî jî li vé mintéqé çend qumandan teyin kirine.

Îyaz him teve fethên Iraqé him ji én Şamé buye. Ebu Ubeyde kuré Cerrah ew tayine qumandana vé mintiqé kiriye. Îyaz wexta ku Omer kuré Xettab Quds fetihkir ew jî teve Omer hat Qudsé u li bal wî cîh girt. Xence Îyaz çend sahabiyên meşhurên din jî iştirake vé fethe kirin. Mesela Xalid kuré Welid u Muaz kuré Cebel ji wan e.⁽²¹⁾ Di vé demé de Îyaz li Şamé bu u saleké şun ve Ebu Ubeyde ew şand Cezîrabotan.

Wexta Îyaz teyine vé deré bu wî jî Suheyl kuré Adî bi qumandanî teyine Reqeyé kir. Ceyşa a Bîzantiyan a li vé dere alikarî ji ceyşên li Şamé a Bizansiyan dikir ji ber vî Misilmanan dixwast ku vé tehliké ji holé rakin u Cezîrabotan bi destxwexin. Misilmanan dixwastin ku bila alîkarî ji vé dere ne gihé Şamé tedbir sitandin u Abdullah kuré Abdullah kuré Atban şandin Nisébînê. Bi vî şeklî her sehabiyek bu qumandané bajarekî.⁽²²⁾ Li gora riwayeta Taberî, Îyaz, Abdullah kuré Abdullah şandiye vé mintéqé u wî jî qeraxa Dicleyê teqib kiriye u gihîştîye Musulê u ji vir jî hatiye Nisébînê. Pişt re bi xelké wé deré re silh çekiriye. Wexta ku ew kirina xwe xeber da Îyaz, Îyaz jî wî tesdiq kiriye.⁽²³⁾ Ji wan xeberan hatiye fehîm kirine ku qumandané giştî ya Cezîrabotan Îyaz kuré Xenm e.

Dîrokvan Xelife kuré Xeyat di dirokaxwe da dibe je ku: Xalid kuré Welid ji teref Ebu Ubeyde hatiye tewzîf kirin. Xalid u Ebu Musa hatin bal hev. Wé demé Ebu Musa Ruha u Semset fethkiri bu. Paşé Xalid, Ebu Musa şande Herrané, wî jî Herran fetihkir u xelké wé dere xiste bin cîzvé.⁽²⁴⁾ Ihtimale ku ew riwayeta der heqé demekî ku berî Îyaz were vé mintéqé da ye. Li gora wé jî ew buyeran berî ku Îyaz were vé mintéqé çébune.

Îyaz kingé hate vé mintéqé?

Minaqêşek jî li ser hatina Îyaz di kingé demé de çé buye. Di dîroké de li ser hatina Îyaz ya Cezîrabotan çend riwayetên cida hene. Belazurî salên 18, 19 u 20 én hicrî dide.⁽²⁵⁾ Waqîdî u Taberî salên 17 é hicrî didin.⁽²⁶⁾ Reqemên Belazurî daye hîn îsabetir xuya dikin. Fethên der u dora Şamé kasî şeş sala ajotibu. Van fethan sala 13 é hicrî de destpêkirî bu u di sala 18 é hicrî da xelas bu bu. Li gora van reqeman ceyşên Misilmanan di daviya sala 18 de hatin Cezîrabotan u di serî sala 19 de Cezîre bi temami bi destxwe histin. Wexta ku em riwayetên Belazurî dinêrên em şên bibéjin ku fethên Cezîré di sala 18 de destpêkêr u di sala 19 de qediya. Belazurî di riwateka din de dide ku Îyaz di sala 19 de hatiya Cezîré.⁽²⁷⁾ Reqema ku Belazurî 20é hicrî daye ihtimaleka dure. Bi piranî çavkaniyên me sala fethan 19yê hicrî dane.⁽²⁸⁾ Ew jî raber dike ku gelekî fethan di sala 19yê da çébune. Mesela fetha Ebu Musa a Nisébînê hatiye riwayet kirine ku di sala 19yê de pék hatiye. Li gora van melumatan em şên bibéjin ku fethên Cezîré sala 19yê de pék hatiye.

Îbnu'l-Esîr, nîşan dide ku fethên Îslamiyên di vé demé de çima ku li péş hev pék hatine buye sebaba tevlîheviya tarîxan. Îhtîmale ku ev fethan we kî me gotiye di sala 18 de destpêkiriye u di sala 19 de qediya ye.

Pîştî ku Îyaz li vé mintiqé bu qumandan Omer kuré Xetab ji re gelek emrên u yasaxên di herbéda Misilmanan li ber çava bigrin şandiye. Li belé di çavkaniyan de behsa van tiştan ne hatiye kirin.⁽²⁹⁾

Îyaz bi çiqas neferi hate Cezîrabotan?

Em dibînin ku Îyaz bi penc hezar nefer hatiye vé mintiqé. Bo hêzên péşî, Meyserê kuré Mesruk el-Absî buye serok. Li alî rasté, Saîd kuré Amir buye qumandan. Li aliye çep jî Safwan kuré Muattal bu ye qumandan.

Fetha Ruhayé

Ebu Ubeyde kuré Cerrah piştî ku Îyaz li vé mintiqé teyin kir Îyaz beré hate Ruhayé. Hêzên Misilmanan li berxwedane ka mezin ji xelkên wé deré dîtin. Paşé Xelké Ruhayé silh xwest. Li gora vé silhé mebed u mal u can u din u namusén wan dibin emaneta Misilmanan de hate qebul kirin. Wan vé kenîseyén nu çenekirina. Lewra ku Ruhayîyan liser şert u ahdén xwe neseînin Misilmanan vé wan himaye nekin. Cihén der doré Ruhayé jî tabéé vé silhé bun.⁽³⁰⁾ Îyaz piştî vé silhé kete Ruhayé u çend rojan li bajér ma. Îyaz ev bajara pir ecibandi bu u bi xelké vî bajarî ra axaftin u mijol çêkir, li peyv u gotinén wan guh da u wexta dît ku xelké vé deré ji Misilmanan ditirsine got ku tu zerar u nexweşî ji tu Misilmanî nahihe we u hun netirsîn.⁽³¹⁾ Îyaz, tiştén ku gelé Ruhayé ne şe hilde wé ji wan ne hata bixwastin. Wexta wan van peyvyan bihiştin kéfa wan jé re hat u keşîşe wan behsa fezîleta Îyaz kir.⁽³²⁾

Fetha Reqqeyé

Piştî fetha Ruhayé réz hate Reqqeyé. Misilmanan çend érîş çêkirin u Reqqe bidestxwehistin.⁽³³⁾ Xelké vé deré cotkar bu u li dervayé bajér bi cîhîbubun. Wexta Misilmanan érîşkirin, xelké xwe avét bajér. Bajar ji teref Misilmanan hate muhaserekirin. Xelké bajér bi tîr u kevran érîşe Misilmanan kirin u leşkerén Misilmanan çendek birîndarbun. Misilmanan xwe dan ber deriye Ruhayé u lézorkirin. Bo hindirkevin liberxwedan. Çima ku dema hesadé bu xelké fehmkir ku wé liberxwedan zeraré bide wan, dest ji liberxwedané berdan u bi Misilmanara lihevhatin. Seroké hêzên xelké Reqqeyé xeberşandî Îyaz ra u xwast silhé çêke. Îyaz eman da wan ku wé mal u can u din u namusé wan dibin parastina Misilmanan da be. Ji ber ku wé xeracé bidin, Misilmanan erdén wan ji wan re hiştin. Li ser xelké cîzye hate şertkirin. Jin u zarokén wan ji cîzyé hate muafkirin. Ew ahd u peymanén ku Misilmanan da ye wan, di çavkaniyén me da bi şeklekî ferehî hatiye rîwayet kirin.⁽³⁴⁾

Li gora rîwayeta Belazurî Îyaz kuré Xenm, Ruha ji xwera kiriye navenda idarî.⁽³⁵⁾ Îyaz Ruha gelek acibandiye u muddetek li véderé maye.⁽³⁶⁾

Fetha Herrané

Piştî fetha Reqqeyé, Îyaz meşiya ser Herrané. Xelké bajaré, xwe parast Herrané u piştî çîşkek li berxwedané bi kevir u tîran érîşe Misilmanan kirin u paşé derketin meydané u bi Misilmanan ru bi ru ceng kirin u pir derbas ne bu, li hember

Misilmanan teslîmbun. Silha navbera wan u Misilmanan de hate çêkirin wek silha Ruhayé bu.⁽³⁷⁾

Li gora rîwayetê, bi kevrên ji kelaya Herrané hatiye avétin çend neferên Misilmanan şehid ketibun.⁽³⁸⁾ Li ser fetha Herrané Îbn A'sem waha dibêje: "Neferên dijminan di vé cengê de bîst hezar bun. Misilmanan jî pênc hezar bun. Di roja duyemîn a herbê da Misilmanan xwe veşartin u dijminan zankir ku Misilmanan dest ji herbê berdane u çune. Biştî vé menzerê xelkê Herrané karê xwe sist kir. Ji ber vé, Misilmanan êrîşek bi quwet çêkir u serkeftin bi destxwe xist."⁽³⁹⁾ Kaldim???

Fetha Serékaniyê(Resulayn)

Fetha Serékaniyê piştî şerên bi şiddet pêk hatiye. Di dawiyê de dijminan silh xwast u navbera her du terefan de silh çê bu. Di vé herbê da hêzên dijminan pir tirsîyane ku Umeyr kurê Sa'd ji wan re gotiye, "Netirsîn, netirsîn berve min werin." Umyer bi vé gotinê eman jî daye wan.⁽⁴⁰⁾ Ev buyera raber dike ku ev herba, bo dijminan gelekî bi zor u zehmet buye u ewan di halekî zorda hiştîye. Piştî silhê erd u derên wan di destwan de maye u ji wan cîzê hatiye standin.⁽⁴¹⁾

Fetha Semsetê u der u dora wî

Semset ku îro qezayê bajara Adiyamanê ye ji teref Safwan kurê Muattal, ew sahabiye meşhur, hatiye fetihkirin. Li gora rîwayetê, Safwan u Habib kurê Mesleme bi hev re hatine şandine Adiyamanê. Îyaz piştî fetha Herrané çuyê Semsetê u dît ku her du qumandanên ew der fetihkiriye. Li wê derê bi destê Îyaz silh çêbu. Wexta piştî vé suhê xelkê Semsetê liser ehda xwe nesekeşîyancareî din Îyaz meşîya li ser wir u cara didîyan ew der hîste bin deste wê u wan kire bin itaatê.⁽⁴²⁾ Li gora xebardana Xelîfe b. Xeyyat wê demê Ebu Musa el-Eşerî jî li wê derê bu.⁽⁴³⁾

Safwan kurê Muattal bi cihada ku li Semsetê kiriye meşhure. Li gora rîwayetê kî li wê derê şehid ketiye u ligor rîwayetê kî jî heta zemanê Muawiye kurê Sufyan jî ya ye u li Semsetê jî jîyana xwe dest daye.⁽⁴⁴⁾

Fetha Mérdîn u Darayê

Dara li ser rêya Mérdînê u Nisêbînê ye. Sih kilometreyî dure Mérdînê ye. Him Dara u him Mérdîn divê demê de du bajarên girîngin. Dara bajarekî askerî u Mérdîn jî bajarekî olî bu.⁽⁴⁵⁾

Îyaz piştî ku Ruha, Herran u Semset fetihkir balaxwe da Mérdîn u Darayê. Kela Mérdîn bi dest xwe xist u silh çêkir. Şertên ku li bajaran din hatiye qebulkirin li wê derê jî hate qebulkirin u silh hate cih.⁽⁴⁶⁾ Fetha Darayê çîşkekî bi zor u zehmet çêbu ye. Çima ku serokê Darayê li hember Misilmanan li berxwe daye u Misilmanan ji bo wî gelek aciz bûne u piştî fethê Îyaz li waliyê Darayê daye.⁽⁴⁷⁾

Fetha Nisêbînê

Ew bajara girîng a mintîqa Dîyarêrebîa bi çend cara hatiye fetihkirin.⁽⁴⁸⁾ Çavkaniyên me xebardayê ku ew der ji teref Abdullah kurê Abdullah kurê Etban hatiye fetihkirin.⁽⁴⁹⁾ Abdullah ji Musulê derbase Nisêbînê buye u hatiye bi dijminan re silh çêkiriye. Şertên silhê wek şertên silha Reqqeyê buye.⁽⁵⁰⁾

Fetha Amedé

Qumandanén mezin wek Xalid kuré Welid îştîrake fetha Amedé kirine. Piştî ku hêzên Misilmanan Ruha, Herran, Dara u Mérdîn bi dest xwe xistin bala xwe dan Amedé. Der u doré Amedé bi hêsanî bi dest xwe histin u cîzve dan ser xelké Amedé. Li gora rîwayetan navenda bajêr bi silhê u der u dorên wî jî bi şer hatiye fetihkirin. Silha vé deré wek silha Ruhayé bu.⁽⁵¹⁾

Di fetha Amedé da Misilmanan menfezek tesbît kirine u ji wir derbasa navenda bajêr bune. Di vî karî de gelek sahabî cihgirtî bun.⁽⁵²⁾

Xelife b. Xeyyat der heqê fetha Amedé de ji kalekî Cezîrî peyvake waha rîwayet kiriye: “Îyaz kuré Xenm li vé mintiqê u li der dora wî, merivê ku cara ewil silh çêkiriye ew e. Ji xelké wî ra tiştek nivisand. Ev nivîsa anha jî di destwan da ye u bi navê Îyaz e.”⁽⁵³⁾ Li gora vé nivîsê fatihê Cezîrê Îyaz b. Xenm e u çikâs jî asr dersbune insanan ew ji bîrnekirine u her tim navê Îyaz anîne ser ziman.

Fetha Xaburê

Îyaz, bo fetha Xaburê Meysere kuré Mesruk el-Absî tewzîf kir. Hezar nefer da ber wî u sewqa Xaburê kir. Meysere di rêda çend cih fetihkirin u paşê gîhîşte Xaburê. Wexta Xabur fetihkir xenîmetê ku bi destxwaxistiye şande Îyaz ra. Paşê jî bi xelké wê deré ra silh çêkiriye.⁽⁵⁴⁾

Fetha Musulê

Omer kuré Xetab bo fetha Musulê Îyaz tewzîf kiribu. Îyaz ev der fetihkir u Utbe kuré Ferqed kire waliyê vé deré. Li gora rîwayetê li vé deré du kela hebun u Ferqed bu ye musulê idara yekê. Îyaz der u doré Musulê bi herbê u kela wir jî bi silhê fetihkiribu. Fetha vé deré di sala 18 de pêkhat.⁽⁵⁵⁾

Xuyakirîye ku bi fethên kasî salekê dewamkiriye Cezîrabotan bi temamî kete destê Misilmanan u îslam li vé deré hakim bu. Wek Ruha, Reqqe u Herranê bajarên, yek bi yek hate fetihkirin, xelké Amedé, Meyafarxîné, Sirucé, Serékaniyê, Semsatê u Nisébînê bi cizve ve hate girêdan. Li gora çavkaniyan bajarên minteqê bi silhê, erdan jî bi herbê hatiye fetihkirin.⁽⁵⁶⁾

Wexta Misilmanan nêzîkî kelan bune tekbir anîne u navê Xudayê zulcelal mezinkirine u bi heycan u eşqake mezin ketine van fethan.⁽⁵⁷⁾ Di wexta herban de suraya Enfal u Nurê xandine.⁽⁵⁸⁾ Bi xandina van sureyan Rebbê xwe ji bîr nekirine, di zor u zehmetiya herban de xwe avêtine ber kerama Xuda teala.

Sahabiyên ku bi Îyaz re îştîraka fethan kirine

Em dibinin ku hinek sahabiyan bi Îyaz re îştîraka fetha Cezîrabotan kirine. Hinek ji wan di van fethan de qumandan bun, hinek jî nefer bun. Di vé demê de wexta ku yek li bajare kî qumandan teyîn di bu, di bu waliyê wê deré. Wexta ku Îyaz li vé deré bu, pir kesan li van deran wali teyîn kir u bi destê wan pir bajarên hate fetihkirin. Sahabiyên bi fethê hatine Cezîrabotan evin:

Xalid kuré Welîd

Wexta fetha diyara Şamê temam bu, Xalid li bal Îyaz îştîraka fethên Cezîrê kir u bi tecribeya xwe ya mezin, ji Misilmana ra bu alîkarekî mezin. Tecriba xwe li vé deré

karxist. Bi taybetî di fetha Amedé de gelekî fedakariya mezin çekir u serkeftineka mezin bi dest Misilmanan xist.

Ebu Musa el-Eşeri

Em zanin ku Ebu Musa li Nisébîné wek qumandan hatiye teyinkirin. Wexta Îyaz bi xelké Ruhayé u Herrané re silh çekir Ebu Musa şande Nisébîné. Wî jî di sala 19 de ev der fetihkir.⁽⁵⁹⁾ Di kitaba Xelîfe b. Xeyyat de li melumete ka waha em rast tén: Ebu Ubeyde, Îyaz kuré Xenm bo fetha Cezîrabotan teyinkir, Îyaz bi Ebu Musa re Herran, Nisébîn u çend cihê din jî fetihkir.⁽⁶⁰⁾ Ibnu'l-Esîr jî qale vé meselê kiriye.⁽⁶¹⁾ Di vé demê de li Nisébîné kelakî gelek girîng hebûye u çar deriyê wê hebûne. Di wexta fethê de xelké, xwe avêtiye kelê u Misilmanan pir meşxulkirine.⁽⁶²⁾

Huzeyfe kuré Yeman el-Absî

Vî sahabiyê meşhur îştîraka herba Yermuké u fetha Dimeşqê kiriye u mizgîniya fethê gihîştandîye Omer kuré Xetab. Teve fethên Cezîrabotan buye u çîşkek li Nisébîné iqamet kiriye. Paşê jî Dîyara Şamê veqetiya u teve fethên Iraqê bu.⁽⁶³⁾

Hîşam kuré Hakim

Teve fethê Darayê buye.⁽⁶⁴⁾ Îhtîmale ku teve fethên mintiqeyên din jî buye u di bin emrê Îyaz de hereket kiriye.

Habib kuré Mesleme

Xelîfe Omer, Habib kuré Mesleme şand Cezîrabotan ya derên ku xelké wî ne Misilman bun.⁽⁶⁵⁾ Li gora vé melumatê li Cezîrabotan him xelkên Arap him jî ên ne Arab hebun. Evan hinek Suryan,⁽⁶⁶⁾ hinek Kurd⁽⁶⁷⁾ u hinek jî Ermen bun. Ermen u Suryan Nesara bun.⁽⁶⁸⁾

Safwan kuré Muattal

Ji Misilmanên ewil bu u li cem Pêxember (s.) tevî xezweyan bubu u di wexta fethên Şamê de hatiye vé mintiqê u pişt re hatiye Cezîrabotan u tevî fethên vé derê buye. Di sala 19 de li rojavaya Ruhayê li Semsetê⁽⁶⁹⁾ jî jîyana xwe destdaye u li vé derê definkirine.⁽⁷⁰⁾ Li gora rîwayete kê jî Safwan li Semsetê bi cih buye u hetta dema xilafeta Muawîye kuré Ebu Sufyan jîyana wxe domnadiye u li vé derê wefatkiriye.⁽⁷¹⁾

Muawîye kuré Ebu Sufyan

Muawîye bi piranî di fethên Şamê de meşhur buye. Piştî fethan li Şamê walîti kiriye u gelek nacihi buye. Li gora rîwayetekê Muawîye, Habîb kuré Mesleme u Safwan kuré Muattal tev hatine Semsatê u ceng kirine.⁽⁷²⁾

Abdullah kuré Abdullah kuré Atban

Abdullah jî li Cezîrabotan di fetha da xebitiye u qumandanî kiriye.⁽⁷³⁾ Li gora çavkaniyan bi emre xelîfe Omer u bi şandina Sa'd kuré Weqqas hatiye vé mintiqê.⁽⁷⁴⁾ Nisébîn berê bi destê Ebu Musa El-Eşerî hatibu fetihkirin. Îhtîmale ku pişt re xelké vé derê silha xwe etilandin u Misilmanan cardin meşîyan ser wan u fetha duyemîn çêbu u ew fetha jî bi destê Abdullah kuré Abdullah kuré Atban pêkhat u Abdullah bi wan re silh nu kiribu. Silha vé derê bubu wek silha Reqqeyê.⁽⁷⁵⁾

Suheyl kuré Adî u Tehdîdkirina Xelké Cezîrabotan

Berî ku fethên Cezîrabotan destpêke Suheyl kuré Amir li kéleka ava Feraté rawesta u ji gelé wî mintiqé ra wanî got: “Hun di navbera wan herdu gelan da ne (Ev gelan gelé mintiqá Şam u Iraqé ye). Anha em bi wanre cengé dikin. Wexta ku işé me bi wan re qediya wé dor were we.” İhtîmale ku ew tehdîda xelk tirsand u ewan dest bi xwastina silhé kirin.⁽⁷⁶⁾ Di vé demé de ceşşén Misilmanan bubun di perçe. Yek li mintiqá Şamé bi Bîzansiyan re u é di jî bi Sasaniyan re herb dikir. Cepha séyemîn tune bu. Misilmanan ne dixwast cepha séyemîn vekin. Piştî fetha Şamé tamam bu, Misilmanan beré xwe dan Cezîrabotan u hatin qasî saleké de ew der fetihkirin. Di vé demé hézén Misilmanan én ku li Şamé u li Iraqé herb dikirin. Car car li van mintiqan Misilmanan di ketin zor u zehmetiyé u hézén xwe dikirin di cihan u ji Medîné alîkarî dixwastin. Li mintiqé Şamé Misilmanan caran diketin zorîyé u çima ku dijaminan li ser ahd u peymanaxwe nedisekînin cara duyemîn Misilmanan ceşş dişand li ser wan u car din fetih çé dibu. Mesela Ruha, Semset u çen derén din, du caran fetih bubu.⁽⁷⁷⁾

Suheyl bi vé tehdîdé xelké Cezîrabotan men kir ku bila alîkariyé nedin hézén Bîzansiyan. Nîyeta Suheyl ev bu. Wexta xelké Cezîré bihîst ku hézeka Misilmanan ji Iraqé bo alîkariyé bide Misilmanén ku li Şamé ne, destdayîna alîkarîya bo Bîzansiyan kişand u ji bajarén xwe veneqetiyen u Romîyan tené hiştén.⁽⁷⁸⁾ Vé demé de Xalid kuré Welîd bi héza xwe bo alîkariyé bi de hézén Misilmanan ya li Şamé, ji Iraqé hatî bu Şamé.

Sahabî Busr kuré Ertat u minaqeşaya navbera wi u Îyaz da

Piştî ku Ruha u Reqqe fetih bu, der heqé xenîmeté da navbera Busr kuré Ertat u Îyaz de minaqeşe derket. Busr bi hezar neferî hatî bu Cezîrabotan. Wexta Busr gihîşte Cezîré ji Îyaz ra got ku “Em jî xwedîpayé xenîmeté ne.” Lé beléÎyaz xenîmet belavkiribu. Ji Busr ra got ku “Heqé we di vî xenîmetî de tu ne ye u piştî fethén ji vir u wa xenîmet heqé we ye.” Busr ev qebl nekir u mesele ji Yezîd kuré Ebu Sufyan re got. Axirî mesele gihîşte xelîfe Omer. Omer jî ji Yezîd re xeber şand ku bila Îyazre, ji bo kirinén xwe, zor u zehmetî lé ne be, bila dibin zordariyé de nemine. Ew di nav Misilmanan de mirovekî gelek qiymetgiran u xwediyé îhtîrame.⁽⁷⁹⁾ Paşé Omer, ji Îyaz re nameyek nivîsî. Ji wî re got ku: “Min hézén alîkariyé, bo tirsé bixîne nav dijaminan u wan bixe bin îtaaté şandiye. Min fehm nekir ku te, héza min ji tere şandiye te vegerandiye.” Îyaz di name ya xwe da bersîv da ku, heqé wan di xenîmeta Ruhayé u Reqqeyé da tu ne ye. Ji vir u wa ku fetih bibin heqé wan îcar wé xenîmet jî bibe heqé wan. Vegerandina wî jî ji bo ku navbera me de înadî çé ne be bu. Şayet ku înadî çé bibe wé ew bibe sebaba xerabiya navbera leşkeren de.” Îyaz mesele bi vî şekî îzahkir u got ku “Min bi xwe ji Busr ra mezeret beyankiriye u pişt re ew şandiye.” Omer bersîva Îyaz rast dît u ji wî ra dua kir. Jé re got ku “Heta ku ez li vé heyaté bim, té vé wezîfé bidomimî u ezé ji xelîfeyé ku du min re were, ezé te tawsiye bikim u té cihada xwe bidomimî.”⁽⁸⁰⁾ Wexta Îyaz name ya Omer bidest xwe xist ji Xudé ra hemd u sena kir u pişt re jî temenni kir ku, du Omer ra rojek be jî naxwaze bijî.⁽⁸¹⁾

Dawî

Îyazdinav sehebiyan de bi fetha mintiqa Cezîrabotan hatiye naskirin. Li vé mintiqé Ruha u der u dora wî fetihkiriye u gelek serkeftin bi dest xwe xistine. Di qasî saleké de pir bajar fetihkirine. Wî ji sehebiyan gelek qumandan teyîn kirine u ew qumandanên jî wek wî serkeftine. Qumandanên di bin emrê wî de şixulîne, gelekî merivên meşhurên. Ewan Xalid kuré Welid, Ebu Musa el-Eşerî u Huzeyfe kuré Yeman e.

Heyata Îyaz gelek bi besatet u sade bu. Xelife Omer walî u qumandanên xwe gelekî qontrol dikir. Car car Îyaz qontrol kiriye u ceza jî daye wî.

Îyaz pir cih fetih kirin u jiyana wî bi cihada di rêya Xuda da derbas bu. Qumandaniya wî bi gelek serkeftinan derbas bu.

Di qasî saleké de Cezîrabotan bi temamî ji teref Misilmanan hate fetih kirin. Hinek cih bi zehmetî hate fetihkirin nihek jî bi hêsanî. Ruha, Amed, Mêrdîn u der u dora Ferat u Dicleyê hate fetih kirin u Misilmanan hêdî hêdî li van deran bi cih bun. Misilmanan bune fermandarê Cezîrabotan.

Xelkê Cezîrabotan tabeê împaratoriya Bîzansî bu. Wan alîkarî didan dewleta Bîzansî. Ji ber vé ye ku Misilmanan dixwast ew der fetihkirana. Pir derbas nebu, deme kî kin da Cezîrabotan kete dest Misilmanan u sînoradewleta Îslamî mezinbu.

Çavkaniyan:

1. Abdulgani Efendi, el-Cezire'nin Muhtasar Tarîxi, weşan: Mustafa Öztürk-İbrahim Yılmazçelik, Elazığ: Weşanên Çapxana Ferat, 2004, p.13.
2. Arif, el-Arif, el-Mufasssal fi tarihi'l-Kudus, Beyrut: el-Muessesetu'l-Arabiyye 2005.
3. Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, Futûhu'l-buldan, neşr: Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye 2000, tercuma zimanê Tirkî. Prof. Dr. Mustafa Fayda, Ankara: Kûltür Bakanlığı Yayınları 2002.
4. Bozkurt, Abdulbakî, el-Cezire Fatihi İyaz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması, Danışman: Hasan Bahar, (teza lisansa bilind) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
5. Carl Brokelmann, İslâm Ulusları ve Devletleri Tarîhi, tercuma zimanê Tirkî: Neşet Çağatay, Ankara: Muesseses Tarîxa Tirka, 2002.
6. Çubukçu, "İyaz b. Ganm", MEWSUA ÎSLAMÎ YA DÎYANETÊ, XXIII, 498.
7. Halebî, Muhammed Ragîb b. Mahmud et-Tabbâx (1951), Îlâmü'n-nubelâ bî Tarîxi Halebî's-şehbâ, Halep: el-Matbaatu'l-İlmiyye 1923.
8. Hesên Şumeysanî, Medinetu Mardîn minel Fethi'l- Arabî îla sene 1515, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1987.
9. İbn A'sem el-Kûfî, Fûtûh, nşr. Suheyl Zekkâr, Beyrut: Daru'l-Fikr 1992.
10. İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan (571/1170), Tarîxu medînetî Dimaşk, I-LXXX, nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garamê el-Amravî, Beyrut: Daru'l-Fikr 1995-1998.
11. İbn Hacer, Şihabuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), el-İsabe fî temyizi's-sahâbe, Lübnan, Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, 2004.
12. İbn Kesir, İsmail b. Ömer, (774/1372), e-Bîdâye ve'n-nihâye, I-XX, Beyrut: Daru Hicr, 1997.
13. İbn Sa'd, Muhammed (230/844), et-Tabakâtü'l-kubrâ, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: 1968.
14. İbnu'l-Cevzî, Cemaluddîn Ebu'l-Ferec, (579/1201) Sifâtü's-safwe, nşr. Mahmud Fahûrî, Beyrut: Daru'l-Maarif 1979.
15. İbnü'l-Esir, İzzüddin (630/1236), el-Kâmîl fî't-tarîx, nşr. C. J. Tonberg, Beyrut: 1979.
16., Usdu'l-xâbe fî ma'rîfetî's-sahâbe, y.y. 1970.

17. Îbnü'l-Îmad, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdurrahman b. Ahmed (1679), Şezerâtü'z-zeheb fî ahbarî men zeheb, weşan: Abdulkadir el-Arnâût-Mahmûd el-Arnâût, Beyrut: Daru İbn Kesir 1986, I, 172;
18. İsmail Yiğit, "Kuruluşundan Mervaniler Dönemine Kadar Cizre" Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, İstanbul 1999, amedakar: M. Said Özelvarlı, p. 56.
19. Karan, Cuma, Diyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi, Weşanxana Ensar, İstanbul 2010.
20. Lazarev M.P. ve dğr. Kürdistan Tarihi, ji zimané Rusî tercume: İbrahim Kale, Weşanén Awesta, 2001, p. 30.
21. Nekûlâ Ziyade, "et-Tatawuru'l-îdârî li Bilâdî's-Şâm beyne Bîzanta we'l-Arab", el-Mu'temeru'd-duwelî er-Râbî li Tarîxi bilâdî's-Şâm, 15-19 Aralık 1985, Edîtor: Muhammed Adnan Bahît, Muhammed Asfûr, Amman 1986.
22. Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref (676/1277), Tehzibu'l-esmâ ve'l-lugât, Beyrut.
23. Şeşen, Ramazan, "Cezire", MEWSUA İSLAMÎ YA DÎYANETÉ, VII, 509-11.
24., Urfa Bölgesi Tarîxi, İstanbul 1960.
25. Taberî, Cerir b. Muhammed, Tarîxu Taberî, Daru'l-Efkar ed-Devliyye, Ürdün 2004.
26. Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Omer (207/823), Tarîxu Futuhi'l-Cezîre ve'l-Habûr ve Diyâr-ı Bekir ve'l-Irak, nşr: Abdulaziz Feyyaz Xarfûş, Dîmaşk: Daru'l-Beşâir 1996, p. 8.
27. Xelîfe b. Xeyyat, Tarîx, tehqiq: Suheyl Zekkar, Beyrut, Daru'l-Fikr 1993.
28. Ya'qûbî, Ahmed b. Ebû Ya'qûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdîh (284/897), Tarîx, Beyrut.
29. Yakup Tahincioğlu, Süryaniler, Weşanén Butik, İstanbul 2011.
30. Yaqut el-Hamevî, (626/1229), Mu'cemü'l-buldan, weşan: Ferid Abdulaziz el-Cündî, Beyrut, bé Tarîx, II, 134.
31. Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), Siyeru a'lâmi'n-nubelâ, Beyrut, Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye: 2004.
32., Tarîxu'l-İslâm we wefeyâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm, I-XL, weşan: Omer Abdusselam Tedmurî, Beyrut: Daru İbn Kesir 1997.

Perawêz

- (1) Yaqut el-Hamevî, (626/1229), Mu'cemü'l-buldan, nşr. Ferid Abdulaziz el-Cündî, Beyrut, bé Tarîx, II, 134.
- (2) İsmail Yiğit, "Kuruluşundan Mervaniler Dönemine Kadar Cizre" Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, İstanbul 1999, amedakar: M. Said Özelvarlı, p. 56.
- (3) Yaqut, II, 134.
- (4) Binér: Ramazan Şeşen, "Cezire", MEWSUA İSLAMÎ YA DÎYANETÉ, VII, 509-11; Şeşen, Urfa Bölgesi Tarîxi, İstanbul 1960, p. 98.
- (5) Nekûlâ Ziyade, "et-Tatavvuru'l-îdârî li Bilâdî's-Şâm beyne Bizanta ve'l-Arab", el-Mu'temerü'd-duwelî er-Râbî li Tarîxi bilâdî's-Şâm, 15-19 Aralık 1985, Edîtor: Muhammed Adnan Bahît, Muhammed Asfûr, Amman 1986, p. 126.
- (6) Sure ya Rum 30/2-5.
- (7) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 254.
- (8) İbn Hecer, el-İsâbe, p. 1028 (2004).
- (9) İbn Hecer, el-İsâbe, p. 1028 (2004)
- (10) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 279.
- (11) İbn Sa'd, et-Tabakât, VII, 398; İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 264; Zehebî, A'lâmü, II, 354; İbnü'l-Cevzî, Cemaluddîn Ebu'l-Ferec, (579/1201) Sıfâtu's-safve, nşr. Mahmud Fahûrî, Beyrut: Daru'l-Maarif 1979, I, 669; İbnü'l-Îmad, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdurrahman

- b. Ahmed (1679), *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbari men zeheb*, nşr. Abdulkadir el-Arnâût-Mahmûd el-Arnâût, Beyrut: Daru İbn Kesir 1986, I, 172; Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref (676/1277), *Tehzibu'l-esmâ ve'l-lugât*, Beyrut trz.,II, 43; Halebî, Muhammed Ragıb b. Mahmud et-Tabbâx (1951), *İ'lâmü'n-nubelâ bi Tarîxi Halebi's-şehbâ*, Halep: el-Matbaatu'l-İlmiyye 1923, I, 10. Binér: Çubukçu, "İyaz b. Ganm", MEWSUA İSLAMİ YA DÎYANETÉ, XXIII, 498.
- (12) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 267.
- (13) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 267.
- (14) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 272.
- (15) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 267.
- (16) İbn Sa'd, Tabakat, V, 95.
- (17) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 278.
- (18) İbn Asakîr, Tarîx, XXXI, 4; LXX, 218-22; Usdu'l-xâbe, III, 308; el-İsâbe, IV, 150; VIII, 378.
- (19) Carl Brokelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarîxi*, tercuma zimané Tirkî: Neşet Çağatay, Ankara: Merkeza Tarîxa Tirka, 2002, p.45.
- (20) Belâzurî, Futuh, p. 107.
- (21) Arif el-Arif, el-Mufasssal fi Tarîxi'l-Kudus, p. 172.
- (22) Taberî, Tarîx, p. 652 (2004).
- (23) Taberî, Tarîx, p. 653 (2004).
- (24) Xalife b. Xayyât, Tarîx, p. 77.
- (25) Belâzurî, Futuh, p.114.
- (26) Ya'qûbî, Ahmed b. Ebû Ya'qûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih (284/897), Tarîx, Beyrut , II, 150; Belâzurî, Futuh,108; Taberî, IV, 233; Zehebî, Tarîx (Yıl: Hicrî 11-40) p. 186; Abdulgani Efendi, el-Cezire'nin Muhtasar Tarîxi, weşan: Mustafa Öztürk-İbrahim Yılmazçelik, Elazığ: Weşanén Çapxana Ferat, 2004, p.13.
- (27) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 277. Biér, Karan, Diyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi, Weşanxana Ensar, p. 200.
- (28) Taberî, Tarîx, p. 652 (2004).
- (29) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 280.
- (30) Ya'kûbî, Tarîx, II, 150; Belâzurî, Futuh,108; Taberî, IV, 233; Zehebî, Tarîx (Yıl: Hicrî 11-40) p. 186; Abdulgani Efendi, el-Cezire'nin Muhtasar Tarîxi, p.13.
- (31) İbn A'sem, Futuh, I, 252.
- (32) İbn A'sem, Futuh, I, 253.
- (33) İbn A'sem, Futuh, I, 249.
- (34) Belâzurî, Futuh, p. 109.
- (35) Belâzurî, Futuh, p. 109.
- (36) İbn A'sem, Futuh, I, 252.
- (37) Belâzurî, Futuh, p. 110; İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 277-8.
- (38) İbn A'sem, Futuh, I, 256.
- (39) İbn A'sem, Futuh, I, 257.
- (40) Belâzurî, Futuh, p. 110.
- (41) Belâzurî, Futuh, p. 110.
- (42) Belâzurî, Futuh, p. 109-110.
- (43) Xelîfe b. Xeyyat, Tarîx, p. 77.
- (44) Belâzurî, Futuh, p. 114.
- (45) Hesên Şumeysanî, Medinetu Mardîn minel Fethi'l- Arabî îla sene 1515, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1987, p. 45.

- (46) Belâzurî, Futuh, p. 110;
- (47) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 267.
- (48) Yakût, Mu'cem, II, 134.
- (49) İbn Hecer, el-İsâbe, 800 (2004).
- (50) Taberî, Tarîx, p. 653 (2004).
- (51) Xalife b. Xeyyat, Tarîx, p. 77. Belâzurî, Futuh, p. 110.
- (52) Binér, Karan, Diyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi, p. 147.
- (53) Xelîfe b. Xeyyat, Tarîx, p. 77.
- (54) İbn A'sem, Futuh, I, 257.
- (55) Xelîfe b. Xeyyat, Tarîx, p. 77.
- (56) Belâzurî, Futuh, p. 111. Ayrıca bk. Xelîfe b. Xeyyat, Tarîx, p. 77; Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Omer (207/823), Tarîxu Futuhî'l-Cezîre ve'l-Habûr ve Diyâr-ı Bekir ve'l-İrak, nşr: Abdulaziz Feyyaz Xarfûş, Dîmaşk: Daru'l-Beşâir 1996, p. 8.
- (57) Belâzurî, Futuh, p. 84; İbn A'sem, Futuh, I, 251; İbnü'l-Esrî, el-Kâmîl, II, 491-2.
- (58) Taberî, IV, 59. İbn Kesîr, el-Bîdâye, IX, 555.
- (59) Taberî, Tarîx, p. 652 (2004).
- (60) Xelîfe b. Xeyyat, Tarîx, p. 77.
- (61) İbnü'l-Esrî, el-Kâmîl, II, 492.
- (62) İbn A'sem, Futuh, I, 258.
- (63) Bk. Ya'kûbî, Tarîx, II, 141; İbn Asakîr, Tarîx, XII, 259, 300; Nevevî, Tehzîbü'l-esmâ, I, 153.
- (64) İbn Asakîr, Tarîx, XLVII, 267.
- (65) Taberî, Tarîx, p. 653 (2004), İbnü'l-Esrî, el-Kâmîl, II, p. 492.
- (66) Bozkurt, İyaz, p. 56. Yakup Tahincioğlu, Süryaniler, Weşanên Butik, İstanbul 2011, p. 181.
- (67) Lazarev M.P. ve dğr. Kürdistan Tarihi, ji zimanê Rusî tercüme: İbrahim Kale, Weşanên Awesta, 2001, p. 30.
- (68) Bozkurt, İyaz, p. 58.
- (69) İro ev der qezayê bajarê Adiyamanê ye.
- (70) İbn Asakîr, Tarîx, XXIV, 158-176. İbn Kesîr, el-Bîdâye, I, 1071 (2004).
- (71) Belâzurî, Futuh, p. 114.
- (72) Belâzurî, Futuh, p. 114.
- (73) Taberî, Tarîx, p. 653 (2004).
- (74) İbn Hecer, el-İsâbe, 800 (2004).
- (75) Taberî, Tarîx, p. 653 (2004).
- (76) Taberî, Tarîx, p. 653 (2004); Karan, Diyâr-ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi, p. 122.
- (77) Belâzurî, Futuh, p. 109-110.
- (78) Taberî, Tarîx, p. 652 (2004).
- (79) İbn A'sem, Futuh, I, 254.
- (80) İbn A'sem, Futuh, I, 255.
- (81) İbn A'sem, Futuh, I, 255.

الفتح الاسلامي للجزيرة

الملخص:

بعد وفاة رسول (ص) الخليفة الأولى أبو بكر بدأ بالعملية الفتح الاسلامي. جهز الجيشين و أرسل واحدا منهما إلى بلاد الشام و الآخر إلى العراق. بعدما فتح المسلمون بلاد الشام اتجهوا إلى الجزيرة الفراتية. بعد وفاة أبي بكر، عمر ابن الخطاب صار خليفة واتسمرفي الفتوحات وتوسع فيها. الخليفة عمر عين عياض بن غنم قائد الجيش في الجزيرة الفراتية. عياض أتى إلى المنطقة بخمسة آلاف نفر. في هذا الوقت الجزيرة كانت تحت الحكم البزنطي. عندما تم فتح بلاد الشام اتجه الجيش الإسلامي إلى الذين ساندوا مع البزنطى في الفتوحات الشامية. أناس الجزيرة وقفوا في وجه المسلمين بعشرين ألف جنديا. وقعت بين المسلمين وأناس الجزيرة حروب عظيمة. أول المدينة التي فتحت في المنطقة صار رها. وبالتالي فتحت آمد ونصيبين وسعد وماردين ونواحي هذه المدن. عياض قضى عاما في هذه المنطقة. سيطروا المسلمون على جميع أنحاء الجزيرة الفراتية في سنة واحدة. بعد إتمام الفتوحات أتوا بعض الصحابة إلى المنطقة وسكنوا فيها. في بحثنا هذا سنركز على الفتوحات الاسلامية في الجزيرة الفراتية.

الكلمات الدالة: الجزيرة، الفتح، الإسلام، عياض، رها.

Conquest of the Jazeera by Muslims in 18/640

Abstract:

After the death of the Prophet Mohammad, first Caliph Abo Bakr started the Islamic conquests. He prepared two armies and sent them in two directions. He sent one to the Damascus and the other to Iraq. When Muslims conquered the Damascus, they turned Jazeere. After the death of the Caliph Abo Bakr, Omar became the caliph and he continued the Islamic conquests. The great places were conquered by muslims armies in this time. Caliph Omar appointed Iyaz b. Ganm as a commander in Jazeera. Iyaz came to Jazeera with the army of five thousand people. At that time Jazeera was under Byzantine rule. After Muslims conquered Jazeera, they turned to those who helped Byzantium in the wars happened in this area. People of Jazeera

with twenty thousand people opposed Muslims. In Jazeera difficult battles took place. Edessa(Urfa) was the first conquered place in Jazeera. After the conquest of Edessa, Diyarbakır, Nisibis and Mardin, surrounding places were conquered. Iyaz stayed in Edessa for about a year. Jazeera in one year came under the rule of Muslims. After the conquests very companions of Prophet Mohammad came to cities of Jazeera and they settled there. In this study will be described the history of Islamic conquest of Jazeera in 18/640.

Keywords: *Jazeera, Conquest, Islam, Iyaz, Ruha.*